

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE
Școala Doctorală – Domeniul de Studiu Științe Politice

TEZĂ DE DOCTORAT - Rezumat

DREPTUL INTERNAȚIONAL ȘI INTERVENȚIILE ÎN SCOP UMANITAR.
DILEMELE ȘI LIMITELE RESPONSABILITĂȚII DE A PROTEJA

Coordonator științific: Prof. Univ. Dr. Adrian Pop

Doctorand: Dragoș Ștefan Calcan

BUCUREȘTI

2021

Teza de doctorat "Dreptul internațional și intervențiile în scop umanitar. Dilemele și limitele responsabilității de a proteja" își propune să analizeze modul în care conflictul și răspunsul comunității internaționale în fața acestuia au evoluat pe parcursul ultimilor 30 de ani, pornind de la cadrul legal conferit de prevederile dreptului internațional, dar și de la practica din domeniu. Transformarea unor conflicte în crize umanitare de proporții și universalizarea conceptului de drepturi ale omului au condus la apariția intervențiilor în scop umanitar. Natura evolutivă a acestui concept antrenează însă schimbări de percepție și asupra unor noțiuni rigide, precum conceptul de suveranitate, care începe să capete valențe mai maleabile.

Schimbările petrecute la nivelul comunității internaționale după Războiul Rece, evoluția tipologiei conflictului armat și lipsa unui cadru juridic suficient dezvoltat au condus la dezvoltarea de răspunsuri neunitare, din partea membrilor comunității internaționale, în fața situațiilor de criză umanitară. Astfel, organizațiile internaționale și statele au acționat conform principiului *încercare și eroare*, creând o practică eterogenă, ce nu poate constitui, la momentul actual, fundamentul unei codificări normative. Cu toate acestea, apariția principiului responsabilității de a proteja indică o preocupare reală în acest sens, care, odată perfecționată, poate oferi perspective de reglementare pentru viitor. Dacă majoritatea lucrărilor de cercetare în domeniu adoptă poziții contrastante și polarizante cu privire la rolul Organizației Națiunilor Unite (ONU) în gestionarea conflictelor, teza de față își propune o abordare pragmatică, care să evidențieze punctele forte ale acțiunii ONU, dar care să surprindă acele vicii organizaționale care, odată remediate, ar putea produce schimbări majore în modul de gestionare a conflictelor din sistemul internațional.

Analiza sistemului internațional a propus pentru o lungă perioadă două modele teoretice dominante: realismul și liberalismul. Realismul este caracterizat prin postularea anarhiei sistemice, care îndreaptă statele către atitudini conflictuale, prin care încearcă să își sporească puterea în cadrul sistemului internațional. Organizațiile internaționale sunt considerate a fi organisme irelevante, concepute spre a servi intereselor marilor puteri, iar dreptul internațional reprezintă, de asemenea, un instrument utilizat de statele puternice pentru a își proteja interesele. Sfârșitul Războiului Rece și creșterea interdependenței dintre state au influențat percepțiile realismului, noua viziune neorealistă punând mai degrabă accent pe securitatea actorilor statali decât pe puterea urmărită de aceștia. O variațiune adițională a principiilor realismului a fost realizată prin dezvoltarea neorealismului clasic, curent care postulează faptul că statele nu urmăresc creșterea

gradului de securitate, ci controlarea și influențarea mediului exterior, obiectiv ce poate fi realizat și prin intermediul unor politici ce țin de politica internă a statelor.

Liberalismul, de cealaltă parte, face distincția între structura internă a statului și cea externă, considerând că politica externă este dictată din interior. În plus, nu doar politica internă influențează politica externă, ci și vice-versa, prin intermediul organizațiilor internaționale, care au capacitatea de a impune statelor un mod anume de conduită. Conform liberalismului, statele democratice sunt mai puțin predispuse către război și preferă dezvoltarea comerțului, drept sursă de avantaj reciproc. Neoliberalismul orientează discuția în jurul potențialului de cooperare dintre state, în fața anarhiei sistemice, aspect ilustrat prin dilema prizonierului, exemplul clasic din teoria jocurilor care evidențiază avantajele reciproce ale unei atitudini orientate spre cooperare.

Sfârșitul Războiului Rece a condus la creșterea în popularitate a unui nou curent de gândire în sfera teoriei relațiilor internaționale - constructivismul, ale cărui origini pot fi identificate pe parcursul anilor '80. Constructivismul realizează un parcurs causal invers, pornind de la caracteristicile, istoria și modul în care statele își dezvoltă interesele, pentru a reliefa modul în care acestea se comportă pe scena internațională. Anarhia sistemică nu este, așadar, un fapt, ci o construcție socială, rezultată din modul de relaționare dintre state. Constructivismul, curent care postulează că statele decid ce obiective urmăresc nu doar în baza nevoilor materiale (concepute a influența politica statelor într-o măsură mai mică decât în viziunea realistă), dar și în contextul interacțiunii cu celelalte state și a dezvoltării de viziuni ideatice, subliniază rolul normelor în influențarea comportamentului oamenilor și, în mod analog, rolul organizațiilor internaționale în determinarea comportamentului statelor. Statele își stabilesc interesele într-un mod relațional, modelând, la rândul lor, sistemul internațional. În acest sens, poate fi evocat faptul că agenții și structurile sunt elemente interdependente, modelându-se și influențându-se reciproc, neputând exista unii în absența altora. Identitățile actorilor pot suferi astfel modificări, iar exemplul utilizat de Alexander Wendt ilustrează cum doar patru decenii (la momentul formulării ipotezei) de atitudine cooperantă între statele europene vestice, dezvoltată sub auspiciile comunității europene, au transformat natura conflictuală a acestora într-o identitate europeană bazată pe valori comune, orientată spre solidaritate și sprijin reciproc.

Din perspectivă constructivistă, conflictul nu reprezintă doar utilizarea forței în vederea îndeplinirii unui obiectiv, fiind o acțiune guvernată de reguli și norme. Din aceste considerente, dreptul internațional ocupă un rol important în relațiile internaționale, iar actorii care aleg să

încalce prevederile acestuia își construiesc adesea argumente pentru a își justifica conduita. Prin interacțiunea dintre normele sistemului internațional și apetitul statelor spre respectarea acestora, putem identifica trăsături definitorii cu privire la latura identitară a statelor. Totodată, această interacțiune se transpune și în evoluția normelor, precedentele putând deveni cutume, ce ajung ulterior a fi internalizate în regimul normativ intern al statelor.

Constructivismul a condus și la o potențare a rolului istoriei în studiul relațiilor internaționale, evenimentele trecute fiind înțelese ca având un rol important în descifrarea sau anticiparea celor ulterioare. În acest sens, constructivismul este caracterizat de un grad ridicat de interdisciplinaritate, având în vedere utilizarea de concepte și interpretări ce își găsesc aplicabilitate în domeniul mai multor științe sociale.

Prezenta teză se concentrează asupra unei abordări constructiviste, care vizează înțelegerea modului în care războiul, intervențiile de menținere a păcii și intervențiile umanitare s-au dezvoltat în paralel, odată cu apariția Organizației Națiunilor Unite (ONU). Astfel, interacțiunile dintre normele impuse de ONU și aspectele identitare ale statelor au modelat conceptul de război, dar și conceptul intervenției internaționale în încercarea de combatere a acestui flagel. Aceeași perspectivă constructivistă este identificată, pe parcursul prezentei cercetări, drept baza teoretică preferabilă dezvoltării acțiunii comunității internaționale în fața conflictelor. În acest sens, prin modelarea continuă a intereselor statale, prin interacțiunea cu ceilalți actori și în conformitate cu normele în vigoare, aflate, la rândul lor, în continuă evoluție, comunitatea internațională ar putea ajunge, la un anumit moment în viitor, la o gestionare relativ unitară a situațiilor ce pun în pericol pacea și securitatea mondială.

Precedentul, în acest sens, poate fi oferit de modul de înțelegere evolutiv al conceptului de suveranitate, influențat de propagarea democrației, dezvoltarea conceptului responsabilității de a proteja și acțiunile persuasive ale Statelor Unite ale Americii la adresa altor state, pentru a stimula lupta împotriva terorismului și combaterea armelor de distrugere în masă. Concomitent, nu doar raportarea la suveranitate se află în schimbare, ci și modul de raportare al actorilor internaționali la adresa drepturilor omului sau intervențiilor umanitare. Aceste ajustări normative vor putea reprezenta catalizatorul apariției unor noi norme de drept internațional sau îmbunătățirea celor aflate în vigoare.

Abordarea constructivistă dezvoltată spre finalul anilor '90, de evidențiere a fundațiilor ce stau la baza apariției și transformării normelor, cu reliefarea rolului jucat de acțiunile comunicative

(persuasiune, argumentare) și mecanismele de influență socială (condamnare), răspunde criticilor referitoare la oferirea, de către constructivism, de argumente *post-hoc* pentru orice evoluție din sfera relațiilor internaționale și justifică alegerea cadrului teoretic al cercetării. În plus, majoritatea demersurilor de cercetare ce vizează intervențiile ONU sau cele umanitare adoptă fie o poziție de susținere (viziunea liberală), fie de condamnare (viziunea realistă) cu privire la intervențiile în scop umanitar. Prin utilizarea unui cadru constructivist, prezenta lucrare de cercetare oferă o viziune multidisciplinară și diversifică abordările în domeniu.

În privința intervențiilor umanitare, lucrarea își propune să explice, utilizând cadrul teoretic conferit de constructivism, de ce sarcina identificării unor practici sau norme unitare în domeniu reprezintă un proces complex cu șanse minime de reușită pe termen scurt și mediu. Cu toate acestea, precedentele reprezentate de evoluțiile normelor dreptului internațional pot oferi motive de speranță. În plus, după cum înțelegerea conceptului de suveranitate a căpătat nuanțe, odată cu dobândirea de universalitate a drepturilor omului, în același mod putem previziona că norme sau principii mai clare vor putea ajunge să analizeze perspectiva intervențiilor umanitare.

Prezenta cercetare utilizează un cadru metodologic axat pe analiza interpretativă. Acest demers se află într-o relație de armonie cu perspectiva teoretică constructivistă utilizată, care privește realitatea drept o interacțiune perpetuă a agenților și structurilor din cadrul relațiilor internaționale, și care poate fi înțeleasă din multiple perspective. Analiza interpretativă presupune formularea de teorii în baza analizării și decodării mesajelor din diverse surse de ordin calitativ, cercetătorul aflându-se într-o stare constantă de descoperire și revizuire a interpretărilor. Acest cadru metodologic prezintă avantajul de a lua în calcul nu doar elemente de natura retorică, formulate în mod formal, ci și analizarea acțiunilor și politicilor subsumate elementelor enunțate în discursuri sau acte normative. În definitiv, în spectrul comunicării, mesajul formulat de emițător poate fi interpretat de receptor în modalități multiple, nuanțele putând influența decisiv modul de interpretare al mesajului. Într-un mod similar, descoperim cum intervențiile în scop umanitar pot genera reacții diferite pentru actori diferiți, pornind de la un set dat de evenimente.

Abordarea metodologică utilizată combină sursele de ordin calitativ cu cele de ordin cantitativ, conceptele teoretice definite de studii de specialitate, documente oficiale ale ONU și ale altor organizații internaționale și materiale istorice, inclusiv din arhiva istorică a Ministerului Afacerilor Externe al României, fiind însoțite de date statistice relevante. Totodată, anumite elemente de ordin calitativ din sfera prevederilor dreptului internațional sunt analizate în relație cu

concepte filosofice și etice relevante. În sfera resurselor de ordin calitativ, demersul de cercetare utilizează, în două situații punctuale, interviul de cercetare, realizat în manieră semi-structurată.

Demersul de cercetare vizează perioada 1945 – 2021, referirile la perioada anterioară anului 1945 fiind punctuale. În cadrul acestui orizont temporal, cercetarea se axează pe schimbările conceptuale dezvoltate în perioada 1991 – 2021, acestea fiind analizate în comparație cu caracteristicile sistemice ale perioadei 1945 – 1990. Cercetarea utilizează procedeul studiului de caz în raport cu intervenția comunității internaționale față de gestionarea anumitor situații de criză din perioada 1989 – 2021, atât prin cadrul formal oferit de ONU, cât și prin ocolirea forului onusian.

Prezenta teză de doctorat urmărește analizarea modului în care comunitatea internațională intervine în sprijinul menținerii păcii și securității, în situații de conflict, în funcție de multiplele variabile reprezentate de prevederile normelor dreptului internațional, interesele naționale și interacțiunea dintre membrii permanenți ai Consiliului de Securitate. Cercetarea va încerca să ofere răspunsuri pertinente și nuanțate la întrebări precum: Ce importanță au avut drepturile omului în fundamentarea intervențiilor umanitare? Care este răspunsul comunității internaționale în fața contradicției dintre respectarea principiului suveranității și intervenția militară în cazurile care pun în pericol pacea și securitatea internațională? Care sunt perspectivele adoptării unor reguli de intervenție militară, în caz de grave abuzuri la adresa drepturilor omului, care să poată genera acceptare unanimă? Cât de plauzibilă este reformarea ONU? Cum ne raportăm la argumentele de ordin moral și politic, în cazul intervențiilor umanitare realizate fără acordul Consiliului de Securitate?

Cercetarea pornește de la ipoteza că războiul nu va putea fi eradicat din relațiile internaționale, acesta urmând a dobândi constant noi caracteristici. O altă ipoteză utilizată se referă la faptul că dobândirea unui caracter de universalitate a noțiunii de drepturile omului reclamă o atitudine mult mai fermă din partea comunității internaționale în situații de acte care șochează conștiința colectivă. O nouă ipoteză a prezentului demers de cercetare vizează existența unei serii de motive ce fundamentează o intervenție umanitară, viziunea umanistă fiind încă insuficient de dezvoltată pentru a reprezenta un motiv de sine stătător. Aceste ipoteze însoțesc premisele asociate constructivismului, prezentate în secțiunile anterioare.

Obiectivele principale ale demersului de cercetare vizează (1) evidențierea schimbării paradigmei conflictelor și necesitatea adaptării instrumentelor internaționale utilizate în

gestionarea acestora, (2) prezentarea principalelor modalități conferite de dreptul internațional pentru gestionarea, de către ONU și alte organizații sau state terțe, a conflictelor internaționale, (3) surprinderea principalelor obstacole din perspectiva aplicării principiului responsabilității de a proteja și (4) analiza perspectivelor evolutive a modalităților de intervenție a comunității internaționale, pornind de la concluziile rezultate asupra operațiunilor derulate până în prezent. Pornind de la interacțiunea multitudinilor de factori care influențează modul de reacție al comunității internaționale la crizele umanitare și utilizând aspectele rezultate din dinamica ultimilor 30 de ani, lucrarea de cercetare își propune să evidențieze că atât conflictul, precum și reacția comunității internaționale vor continua să evolueze în viitor. În acest sens, menționăm că demersurile constructiviste nu oferă, în general, previziuni sau scenarii și nu emit aprecieri normative cu privire la modul în care statele ar trebui să acționeze. În acest caz, însă, este rezonabil să anticipăm că natura dinamică a relațiilor internaționale și a conflictelor va antrena evoluții, pe termen mediu spre lung, și în privința cadrului normativ asociat.

Pentru a realiza obiectivele propuse, activitatea de cercetare este structurată în două părți, prima secțiune fiind împărțită în cinci capitole. Prima parte a lucrării vizează elementele teoretice asociate conflictului, operațiunilor ONU în sprijinul păcii, intervențiilor umanitare și principiului responsabilității de a proteja. Partea a doua a lucrării este constituită din analiza intervențiilor comunității internaționale din Sahara Occidentală, Rwanda, Bosnia, Kosovo, Darfur (Sudan) și Libia. Aceste studii de caz evidențiază modul în care conceptele teoretice prezentate în prima parte a lucrării de față au fost aplicate în practică, reliefând curențe, dileme conceptuale și limite ale acțiunilor, aspecte care ne îndeamnă la reflecție.

Conflictul armat sau războiul, în absența căruia demersul actual de cercetare ar fi lipsit de fundament, se identifică cu mare parte din istoria omenirii, ocupând, în continuare, un rol important în relațiile internaționale. Natura umană, indiferent de gradul de violență cu care este înzestrată, nu poate fi, însă, cauza unică a războiului. Conflictul poate fi înțeles drept starea de incompatibilitate ce există între interesele a două părți diferite. Neînțelegerile se transformă în violență în momentul în care mecanismele sau sistemele prevăzute pentru prevenirea acestora devin suprasolicitate sau în momentul în care aceste mecanisme împiedică accesul unei părți a populației la libera exprimare a nemulțumirilor.

De cele mai multe ori, conflictele sunt strâns corelate cu inegalitățile existente într-o societate, care pot avea rădăcini economice, sociale, politice, etnice sau religioase. Conflictele

internaționale pot fi încadrate în spectrul confruntărilor asupra ideilor (conflicte etnice, religioase și ideologice) sau în cel al confruntărilor asupra intereselor (conflicte teritoriale, guvernamentale și economice).

Centrul de formare al ONU, UNITAR, a compilat principalele surse sau elemente catalizatoare ale conflictelor internaționale. Dintre acestea, amintim principalele clase de factori care contribuie la stările conflictuale din mediul internațional: factori istorici (dispute frontaliere, nedelimitarea granițelor), factori de guvernare (slaba guvernare, marginalizarea anumitor grupuri sociale, naționalismul exacerbă), factori ce țin de personalitatea liderilor politici, factori de justiție, factori economici (acces la resurse, lipsa oportunităților de angajare), factori culturali, factori de securitate, factori externi (imixtiunea actorilor străini), factori instituționali, macro-factori (terorism, radicalizare).

Analizând, din punct de vedere istoric, perioada ulterioară începutului Războiului Rece, incidența conflictelor, indiferent de natura lor, a scăzut considerabil, cea mai semnificativă reducere manifestându-se la nivelul conflictelor dintre state. Conform Programului de Date despre Conflict Uppsala, în anul 2016 s-au desfășurat doar două conflicte interstatale, din perspectiva numărului de victime înregistrate la nivel anual. Conform aceleiași surse, începând din anul 1992 nu au mai existat, în niciun an, mai mult de două conflicte interstatale.

Noile confruntări sunt caracterizate, în schimb, de revendicări identitare (fie naționale, religioase, lingvistice sau tribale), descentralizarea violenței și integrarea acestora în circuitul economic global, spre deosebire de războaiele trecutului, care erau motivate de ambiții geopolitice sau ideologice. Noile conflicte se poziționează la intersecția noțiunilor clasice de război (conflict între state sau grupări din motive politice), crimă organizată (grupări paramilitare, mătate de câștiguri financiare) și încălcări grave ale drepturilor omului. Deși majoritatea acestor confruntări armate sunt denumite războaie civile sau conflicte de intensitate redusă, în condițiile interconexiunilor existente în prezent, distincția dintre aspectele interne și cele internaționale este foarte greu de realizat.

Contextul apariției noilor războaie este alimentat de scăderea puterii statului sau, în anumite cazuri, chiar de dispariția acestuia. Pe cale de consecință, în noul peisaj al globalizării, conflictele reunesc actori multipli, precum mercenari, jurnaliști, organizații caritabile sau organizații regionale și internaționale.

Terorismul reprezintă una din formele cele mai întâlnite ale noii tipologii de conflict internațional. Conform Programului de Date despre Conflict Uppsala, în anul 2019 erau active 54 de conflicte intra-statale, dintre care 28 implicau prezența DAESH sau Al-Qaeda. Africa a înregistrat cea mai mare creștere a conflictelor intra-statale după 1946, remarcându-se amplificarea prezenței DAESH în regiune. Grupările teroriste sau organizațiile similare sunt implicate și în conflicte non-statele, fiind înregistrate 763 de astfel de dispute, din 1989 până în prezent. Cele mai multe astfel de conflicte au fost înregistrate în anul 2014, când doar în Siria au fost identificate 32 de conflagrații, majoritatea fiind legate de activitatea DAESH.

Schimbările subsumate conflictelor internaționale pun la grea încercare Organizația Națiunilor Unite, principalul organism internațional dedicat menținerii păcii și securității globale. Carta Națiunilor Unite este documentul fondator al organizației, semnat la data de 26 iunie 1945 de 51 de state. În virtutea Cartei, considerată tratat internațional, ONU capătă legitimitatea de a acționa într-o arie extinsă de domenii, între care cele mai importante sunt prezervarea păcii și securității globale și dezvoltarea economică și socială a tuturor membrilor săi. Carta ONU este un instrument al dreptului internațional, care codifică principiile generale ale relațiilor internaționale, statuând egalitatea suverană a statelor și interdicția utilizării forței în relațiile internaționale.

Dreptul internațional este un sistem descentralizat de drept, sub formă de reguli și principii de conduită, care guvernează modul de interacțiune al statelor și organizațiilor internaționale în cadrul comunității internaționale. Pe cale de consecință, această ramură juridică este îndrituită să vegheze și asupra conflictelor internaționale. Normele dreptului internațional reprezintă standarde comportamentale corespunzătoare pentru actori cu o anumită identitate.

Statutul Curții Internaționale de Justiție, privit drept punct de referință pentru statuarea izvoarelor dreptului internațional, identifică *convențiile internaționale și practica internațională* ilustrative în acest sens al furnizării de legalitate. Acestea li se mai pot adăuga principiile generale ale dreptului (spre exemplu egalitatea) și jurisprudența.

Statutul particular al dreptului internațional îl face vulnerabil în fața discreditărilor, un argument frecvent adus împotriva reglementărilor sale fiind reprezentat de faptul că prevederile dreptului internațional au apărut în absența unor organe legislative, executive și judiciare. În plus, în accepțiune neo-realistă, dreptul internațional este doar un mijloc utilizat de statele puternice pentru a-și conferi avantaje în cadrul interacțiunilor cu alte state.

Cu toate acestea, Louis Henkin, unul dintre cei mai respectați experți în domeniul dreptului internațional, considera că reglementările acestuia dictează, în cele mai multe instanțe, soluționarea disputelor internaționale și că majoritatea actorilor statali se conformează principiilor dreptului internațional. În plus, existența unor norme, chiar și imperfect aplicabile, creează așteptări comportamentale din partea statelor, aspect ce conferă o predictibilitate mult dorită sistemului internațional.

În virtutea responsabilității ONU de a menține pacea și securitatea la nivel internațional, conferită de Carta ONU, Consiliul de Securitate al ONU poate adopta o serie de măsuri, inclusiv crearea de misiuni în sprijinul păcii, care pot fi reglementate conform prevederilor din capitolele al șaselea, al șaptelea și al optulea din Cartă. Timp de aproximativ șapte decenii, ONU a condus peste 60 de operațiuni în sprijinul păcii, majoritatea în state sau regiuni măcinate de război. Pentru o lungă perioadă, activitatea acestor operațiuni s-a desfășurat după principii nescrise, prin adaptare și învățare din greșeli. În desfășurarea operațiunilor în sprijinul păcii, trupele ONU se angajează să respecte drepturile omului și dreptul umanitar internațional.

Operațiunile de menținere a păcii ale ONU reprezintă modelul standard al intervenției ONU în sprijinul păcii, dezvoltat începând cu 1956, în cazul conflictelor între state. În virtutea instituirii operațiunilor de menținere a păcii este necesară îndeplinirea a trei principii: consimțirea părților, imparțialitatea misiunii și neutilizarea forței, de către trupele ONU, în afara limitelor mandatului și a cazurilor de auto-apărare. Operaționalizarea misiunilor ONU se realizează după ce părțile implicate în conflict își manifestă acordul pentru prezența trupelor onusiene și consimt să realizeze pași în direcția soluționării conflictului. Absența încrederii între părțile aflate în conflict se poate traduce, însă, într-o retragere informală a consimțământului pentru operațiunea ONU, care generează îngreunarea activităților ONU și reducerea eficienței acesteia.

Evoluțiile din sfera internațională au încurajat ONU să adopte un rol mai activ și în sfera identificării unui consens politic asociat conflictelor, ceea ce se traduce în crearea unor misiuni de pace multidimensionale, echipate cu un mandat mult mai robust, care vizează instaurarea păcii în zonele de conflict intra-statale. Astfel, *căștile albastre* sunt însărcinate nu doar cu monitorizarea trupelor beligerante, dar și cu monitorizarea respectării drepturilor omului, furnizării de ajutor umanitar, demobilizării și dezarmării combatanților, reformării trupelor de securitate națională, protejării populației civile sau chiar administrării efective a statului, până la formarea unui guvern

legitim. Astfel de operațiuni complexe în sprijinul păcii ale ONU sunt cele desfășurate în prezent în Mali, R.D. Congo, Haiti, Republica Centrafricană sau Sudanul de Sud.

Consiliul de Securitate al ONU este organul identificat, atât procedural, cât și în fața opiniei publice, drept principalul responsabil față de modul de gestionare a situațiilor care pun în pericol pacea și securitatea. Analizând modul de acțiune al Consiliului de Securitate în fața crizelor umanitare și exceptând dreptul de veto al membrilor permanenți, identificăm patru factori care influențează decisiv abordarea Consiliului: (1) nivelul suferinței într-o anumite criză, (2) măsura în care criza se extinde sau se poate extinde către alte state sau în regiune, (3) capacitatea statului în cauză de a se opune intervenției și (4) resursele materiale și reputaționale pe care ONU le-a furnizat, în trecut, în situații similare. Conform lui Martin Binder, cumulând interacțiunea celor patru factori putem descifra atitudinea ONU față de 80% din crizele umanitare apărute ulterior Războiului Rece.

Nu doar tipologia conflictelor a înregistrat schimbări de-a lungul timpului, ci și actorii care contribuie la menținerea păcii. Astfel, ONU nu mai este singurul actor care desfășoară astfel de acțiuni, prerogativă îndeplinită punctual și de organizații precum Uniunea Africană, Comunitatea Economică a Statelor din Africa de Vest, Uniunea Europeană, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Commonwealth și NATO. În anumite instanțe, aceste organizații sau state, în mod individual, aleg calea intervenției umanitare pentru gestionarea unei situații de criză.

Spre deosebire de operațiunile în sprijinul păcii desfășurate de către ONU, care necesită invitarea sau acordul statului în care misiunile își desfășoară activitatea, intervențiile umanitare prezintă particularitatea de a se desfășura fără permisiunea statului pe teritoriul căruia are loc intervenția. Astfel, intervenția umanitară poate fi definită ca utilizarea forței a unui stat sau unei coaliții (sau amenințarea în acest sens), la adresa unui alt stat, pentru a preveni sau pune capăt încălcărilor grave ale drepturilor omului la adresa cetățenilor din statul respectiv. Observăm, astfel, corelațiile între intervențiile umanitare, respectarea drepturilor omului și noțiunea de război drept. În cadrul intervențiilor umanitare, distingem operațiunile desfășurate cu aprobarea Consiliului de Securitate și cele implementate fără acordul Consiliului, cele din urmă suscitând cele mai înflăcărâte discuții.

Pe fondul eșecurilor ONU din perioada anilor '90, dar și a intervențiilor umanitare asumate de actori statali sau instituționali, fără aprobarea ONU, fostul secretar general al ONU, Kofi Annan, se întreba, cu prilejul Adunării Generale a ONU din 1999 și 2000: "Dacă intervenția umanitară

este, într-adevăr, un asalt inacceptabil asupra suveranității, cum ar trebui să răspundem unui caz precum Rwanda, precum Srebrenica – unor încălcări grosolane și sistematice ale drepturilor omului, care afectează orice principiu al umanității noastre? ” Pornind de la acest subiect de reflecție propus de Kofi Annan, Guvernul Canadei, împreună cu o echipă independentă de cercetători, au creat Comisia Internațională despre Intervenție și Suveranitate Statală (ICISS).

Principiile de bază statuate de lucrările comisiei ICISS prevedeau că suveranitatea statală implică responsabilitate pentru protecția populației, iar acolo unde o populație suferă de pe urma unui război intern, insurgență, represiune sau eșuare a statului, iar statul respectiv nu poate sau nu dorește să limiteze efectele adverse asupra propriului popor, principiul non-intervenției este înlocuit de responsabilitatea internațională de a proteja. Conceptul de responsabilitate de a proteja (R2P) implică trei componente principale: (1) *responsabilitatea de a preveni*, (2) *responsabilitatea de a reacționa* și (3) *responsabilitatea de a reconstrui*, prevenția ocupând rolul cel mai important, aceasta putând limita cel mai mult pierderile asociate unui conflict.

Eforturile ICISS au găsit răspuns din partea comunității internaționale în 2005, odată cu Rezoluția 60 de la 24 octombrie 2005 a Adunării Generale a ONU, în urma Summit-ului Global, la care au luat parte șefii de stat sau de guvern ai statelor membre ONU. Cu toate acestea, documentul, împărțit în patru linii generale de acțiune – dezvoltare, pace și securitate colectivă, drepturile omului și prevalența legii, întărirea Organizației Națiunilor Unite - avea să consacre un singur paragraf, format din trei articole, responsabilității de a proteja. Astfel, prin articolele 138 și 139 era statuat că fiecare stat are responsabilitatea de a își proteja populația de genocid, crime de război, epurare etnică și crime împotriva umanității, iar atunci când aceste prerogative nu sunt îndeplinite și toate eforturile pașnice ale comunității internaționale eșuează, Consiliul de Securitate al ONU poate interveni, de la caz la caz, și în cooperare cu organizațiile regionale, dacă este necesar, în virtutea prevederilor capitolului al șaptelea din Carta ONU.

În pofida entuziasmului generat de adoptarea principiului responsabilității de a proteja, fie și în această variantă mult mai suplă agreată de ONU, aspectele procedurale circumscrise acestui proces ridică cel puțin două dileme asupra fezabilității conceptului.

În primul rând, R2P continuă să se înscrie în logica dilemei dintre respectarea suveranității statale și intervenția comunității internaționale în cazurile ce pun în pericol pacea și securitatea, contradicție prezentă încă de la adoptarea Cartei ONU. Neaflându-ne în domeniul științelor exacte, aplicarea acestui principiu în cazuri concrete rămâne tributară unui anumit grad de subiectivitate,

două situații similare putând ajunge a fi gestionate diferit de Consiliul de Securitate, în funcție de alte criterii decât severitatea crizei. O altă critică asupra conceptului de R2P afirmă că, prin condiționarea adoptării principiului R2P de aprobarea Consiliului de Securitate, forul onusian consimte că acest principiu va fi aplicat selectiv, întrucât statele membre ale Consiliului de Securitate nu vor aproba intervențiile ce aduc prejudicii propriilor interese naționale. Susținătorii R2P afirmă însă că acesta este un compromis necesar, un R2P imperfect fiind preferabil non-existenței sale. A doua dilemă asupra fezabilității conceptului R2P rezidă în riscul ca statele puternice să realizeze intervenții militare în scopuri care servesc intereselor naționale, mascate sub aura protejării unor populații asuprite.

Sistemul multilateral de guvernanță globală, centrat în jurul existenței ONU, a cunoscut schimbări semnificative, acestea fiind evidente prin prisma multiplicării statelor, ca urmare a mișcărilor de eliberare națională ce au pus capăt erei coloniale. Astfel, organizațiile internaționale au crescut în dimensiune, aspect reflectat și în privința interconexiunilor din actuala lume globalizată. Cu toate acestea, modul de funcționare al organizațiilor a rămas, în anumite privințe, ancorat în logica lor creatoare.

Din considerentele ce țin de compromisurile modului de alcătuire al ONU, apelul către reformarea instituției a apărut în mod recurent în spațiul public. Chiar dacă încercările au fost multiple, rezultatele nu au justificat entuziasmul inițial previzionat – încercările de schimbare ar fi diminuat puterea anumitor state membre (care, în mod evident, s-au opus), iar încercările de debirocratizare au generat un efect invers. Totodată, activitatea ONU s-a extins gradual și a incorporat noi arii de reglementare, procesul de reformare conducând adesea la asumarea de noi responsabilități în privința guvernării globale.

Deși subiectul reformei ONU este promovat de majoritatea statelor lumii, interesul din spatele acestei agende, în cazul majorității actorilor statali, este motivat de ambiții strict subiective. În aceste condiții, în care majoritatea statelor urmăresc conservarea unor poziții privilegiate sau obținerea de avantaje suplimentare, o reformă reală a ONU va fi foarte greu de realizat, în condițiile intereselor divergente ale statelor, dar și a piedicilor instituționale ce rezultă din prevederile Cartei ONU.

Dinamica evolutivă a conflictului internațional provoacă ecouri atât la nivelul ONU, cât și în privința modului în care sunt purtate intervențiile umanitare, indiferent de rezistența sistemică la schimbare. Partea teoretică a lucrării de doctorat este complementată de partea studiilor de caz,

care analizează două abordări deficitare ale intervențiilor ONU în situații de criză – cazurile din Rwanda și Sahara Occidentală, eșecul aplicării principiului responsabilității de a proteja în Darfur (Sudan) și particularitățile intervențiilor umanitare din Bosnia, Kosovo și Libia.

Concluzii

Perspectiva constructivistă a prezentei teze de doctorat a urmărit să surprindă evoluțiile înregistrate pe parcursul ultimilor 30 de ani de conflictul internațional, acțiunea ONU și atitudinea actorilor terți în vederea restabilirii păcii și securității. Prin exemplele concrete oferite, am putut constata că normele dreptului internațional și încercările normative de ordin etic nu au fost suficiente pentru a reglementa modul în care comunitatea internațională poate interveni pentru a stopa o criză umanitară, mai ales atunci când carențele sistemice ale ONU împiedică o acțiune fermă și legitimă. Totodată, am putut descoperi modul în care normele dreptului internațional se pot schimba sau contura, pornind de la schimbările de paradigmă impuse de practică. Latura identitară diferită a statelor, mai ales prin raportare la grupul statelor membre permanente în Consiliul de Securitate, dar și decalajul economic și social dintre statele din nordul și sudul global, fac dificilă armonizarea viziunilor normative asupra modalităților de menținere a păcii și securității. În plus, după cum frumusețea rezidă în ochiul privitorului, moralitatea poate fi catalogată ca fiind diferită în funcție de bagajul cultural și istoric al emițătorului. Din aceste considerente, cercetarea a arătat de ce responsabilitatea de a proteja rămâne un concept ce nu generează încă susținere largă la nivel internațional.

În acest context, cercetarea a încercat să ofere explicații asupra stării de fapt actuale în privința păcii și securității globale, luând în considerare elementele care fundamentează modul de acțiune al ONU și al statelor din sistemul internațional. Prin analiză interpretativă, studii de caz și utilizare de date calitative și cantitative, cercetarea a confirmat următoarele premise constructiviste, subsumate obiectivelor cercetării:

- (1) Între agenți și structuri există o relație de interdependență, aceștia influențându-se reciproc. Normele influențează modul în care statele acționează în caz de tragedii umanitare, tot acestea influențând și modul în care statele își justifică acțiunile atunci când cadrul legal este ocolit din varii motive.

- (2) Normele se află într-un proces evolutiv continuu. Dacă în trecut conceptul de suveranitate era perceput în termeni aproape absoluți, acesta a căpătat o accepțiune mult mai suplă odată cu popularizarea sau dezvoltarea conceptelor de drepturi ale omului și intervenții în scop umanitar. Noțiunea de menținere a păcii a căpătat, de asemenea, o accepțiune diferită pe parcursul ultimilor 30 de ani, incluzând acum activități cu accente militare mai pronunțate. Într-un mod similar, normele pot continua să evolueze gradual, până la codificarea, într-o anumite formă, a ceea ce este astăzi principiul responsabilității de a proteja.
- (3) Nu doar elementele materiale influențează acțiunile statelor sau organizațiilor, ci și cele normative sau ideatice.
- (4) Identitățile statelor și organizațiilor pot suferi modificări, în urma diverselor interacțiuni dintre actorii internaționali. Astfel, putem înțelege de ce protejarea drepturilor omului a devenit o misiune importantă asumată de ONU începând cu anii '90, de ce Statele Unite ale Americii demonstrează o înclinație din ce în ce mai redusă către multilateralism sau cum genocidul din Rwanda a influențat modul de raportare al acestui stat față de vecini și de comunitatea internațională.

Cadrul metodologic utilizat răspunde obiectivelor asumate în elaborarea tezei, semnalizând și explicând caracterul evolutiv al conflictului și al răspunsului internațional asociat, din partea celor mai relevanți actori, luând în calcul aspecte referitoare la norme, interese și identități. Metoda interpretativă utilizată impune însă anumite limite la nivelul cercetării. În acest sens, menționăm faptul că deciziile actorilor internaționali pot fi fundamentate în baza unor elemente de analiză confidentiale, cunoscute doar la nivelul factorilor de decizie, acestea neputând fi cuprinse în cadrul prezentului demers de cercetare. Totodată, în elaborarea cercetării a fost necesară integrarea de concepte politice, sociale, juridice și filosofice, care să introducă noțiuni dezvoltate în istoria recentă, precum drepturile omului, intervenție umanitară sau responsabilitate de a proteja. Viziunea asociată definirii acestor concepte încorporează standarde de gândire occidentală, care pot diferi fundamental de standardele dezvoltate în alte regiuni geografice.

Teza de doctorat nu și-a propus formularea de verdicte cu privire la legitimitatea sau justetea asociată anumitor intervenții în scop umanitar. Dincolo de elementele de ordin juridic, care impun, prin natura lor constitutivă, răspunsuri ferme cu privire la legalitatea anumitor acțiuni, analiza interpretativă realizată pe parcursul prezentei teze invită cititorul la reflecție.

Nereușitele ONU în gestionarea păcii și securității au încurajat ocolirea forului onusian în anumite situații punctuale, prin intervenții umanitare unilaterale. Cu toate acestea, astfel de practici își vor păstra, cel mai probabil, un caracter controversat, indiferent de rațiunile invocate. Din aceste considerente, discuțiile referitoare la reforma ONU și la modul de îmbunătățire a acțiunii operațiunilor onusiene în sprijinul păcii își păstrează caracterul relevant. În acest sens, analizarea precedentelor, printr-o lentilă constructivistă, oferă indicii importante cu privire la modul în care pot fi realizate îmbunătățiri sistemice. Autorul este conștient de dificultatea reformării Consiliului de Securitate al ONU. Cu toate acestea, anumite măsuri mai puțin controversate ar putea găsi aplicare într-un orizont de timp rezonabil, cu perspective de îmbunătățire a răspunsului oferit de operațiunile ONU pe teren. În acest sens, pot fi avute în vedere demersuri care să asigure o înțelegere corectă a caracteristicilor conflictului (cine sunt părțile implicate, care sunt cauzele conflictului, care sunt interesele părților, care sunt liniile roșii ale părților), complementate de creșterea vitezei de reacție a ONU în caz de conflict și de formarea unei forțe care să poată fi dislocată rapid pe teren. Alte măsuri pe care forul onusian le-ar mai putea lua în considerare, pornind de la experiențele trecute, vizează creșterea gradului de profesionalizare din rândul soldaților dislocați în operațiunile ONU, menținerea contingentelor pentru o perioadă mai lungă de timp, flexibilizarea mandatelor operațiunilor, pentru ca acestea să poată răspunde rapid în cazul unor schimbări intempestive în evoluția conflictului, și generarea de fonduri suplimentare din partea statelor membre. Astfel de demersuri, complementate cu o mai mare atenție asupra efectelor neprevăzute ale operațiunilor ONU asupra dinamicilor locale, ar putea fi implementate fără un cost politic covârșitor.

Intervențiile umanitare, realizate în contextul blocajelor ONU, continuă să suscite discuții în contradictoriu. În pofida dezvoltării principiului responsabilității de a proteja, acesta nu a atins încă un grad suficient de înțelegere comună la nivelul statelor și nici nu a parcurs procesul de internalizare, asociat aderării statelor la o normă dată. În plus, atât cercetările teoretice, cât și exemplele concrete demonstrează faptul că intervențiile umanitare au rareori doar motivații dezvoltate în spiritul umanismului. Cu toate acestea, noțiunea de drepturi ale omului a căpătat, pe parcursul ultimilor 30 de ani, caracter universal, antrenând, totodată, o interpretare mai laxă asupra conceptului de suveranitate. Prin prisma evoluțiilor în domeniu, este evidentă preocuparea comunității internaționale pentru conturarea unor principii, fie la nivel de recomandare, cu privire la desfășurarea intervențiilor umanitare. În acest sens, opinia autorului, fundamentată în baza

urmării, prin lentilă constructivistă, a dezvoltării practicii internaționale în domeniu, anticipează o continuare a eforturilor normative în domeniu. Această evoluție este previzionată acceptând, totodată, că intervențiile în scop umanitar nu pot fi dissociate de elementele de ordin politic, economic, juridic și moral, și că nu toate crizele umanitare vor beneficia de tratament egal. În plus, autorul este conștient că tendința de contestare a ordinii liberale și apetența tot mai scăzută a marilor actori către multilateralism reprezintă piedici către uniformizarea, pe termen scurt spre mediu, a practicii intervențiilor umanitare. Din aceste considerente, din punct de vedere conceptual, nu putem furniza un răspuns simplu sau fără echivoc cu privire la justetea sau legitimitatea intervențiilor umanitare, dacă ieșim din cadrul teoretic lipsit de judecăți de valoare conferit de constructivism. Cu toate acestea, aderarea statelor la noțiunea de intervenție umanitară poate fi întărită de o serie de precedente realizate în virtutea protejării intereselor persoanelor afectate de conflict, care să înlăture imaginea conferită de intervențiile umanitare care s-au finalizat cu schimbarea regimurilor politice din statele țintă.

Ce putem afirma, cu un grad mai mare de predictibilitate, este că relații de tip conflictual vor continua să se dezvolte între diverși actori internaționali, iar efectele acestor conflicte vor continua să se răsfrângă violent asupra populației civile. Deși actualul demers nu și-a propus să lanseze ipoteze cu privire la posibile scenarii pentru viitor, schimbările importante de paradigmă constatate pe perioada ultimilor 30 de ani ne îndeamnă să anticipăm menținerea caracterului evolutiv în relațiile agenți – structură și normă – practică. În acest context, până la cristalizarea unor elemente normative cu un grad de acceptare ridicat, sistemul internațional va continua să se ghideze, cel mai probabil, pe baza sistemului de încercare și eroare. Schimbarea normelor dreptului internațional, în privința gestionării păcii și securității globale, poate fi un subiect ce va putea fi dezvoltat și completat în studii viitoare de cercetare. Alte demersuri de cercetare ar putea analiza și particularitățile juridice, filosofice și etice ale cazurilor în care o autoritate statală invită un stat terț pentru a interveni militar pe propriul teritoriu.

În acest context, demersul de cercetare concluzionează că intervențiile realizate sub standardul ONU își păstrează marele avantaj de a putea salva vieți omenești, atunci când acestea sunt conduse și operaționalizate într-o manieră adecvată. Totodată, până la o eventuală codificare a normelor care să vizeze intervențiile umanitare derulate în afara cadrului ONU, fiecare caz individual va continua să suscite dezbateri. În acest peisaj informațional difuz, prezenta lucrare oferă indicii asupra elementelor asupra cărora cititorul să se îndrepte în evaluarea legitimității unei

intervenții umanitare. În pofida episoadelor tragice, analizând retrospectiv peisajul politic internațional al ultimilor 76 de ani, de la formarea ONU, și acțiunile derulate în scop umanitar, putem adera la viziunea filosofului și matematicianului german Gottfried Wilhelm Leibniz, care considera că trăim în cea mai bună lume dintre toate cele care ar fi fost posibile. Cu toate acestea, este important să conștientizăm că această „cea mai bună lume” poate cunoaște îmbunătățiri, iar atunci când acestea sunt greu de implementat, putem încerca să înțelegem frânele sistemice. Iată o invitație necesară la reflecție, care poate genera idei valoroase în sprijinul promovării ideii de pace și de securitate, utilă în egală măsură atât cetățeanului, cât și decidentului politic.

Bibliografie esențială:

Izvoare inedite

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, 241/1980/ ONU – *Inițiative privind lărgirea componenței Consiliului de Securitate al ONU.*
2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, 241/1980/ ONU – *Reuniunea grupului de experți ai Secretarului general al ONU consacrată elaborării studiului asupra măsurilor de creștere a încrederii dintre state.*

Instrumente de lucru

1. International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect.* Ottawa: International Development Research Centre, 2001.
2. Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2019: Armaments, Disarmament and International Security.* Oxford: Oxford University Press, 2019.
3. World Bank Group, United Nations, *Pathways for Peace: Inclusive Approaches to Preventing Violent Conflict.* Washington: International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2018.

Studii și articole

1. Binder, Martin. *The United Nations and the Politics of Selective Humanitarian Intervention.* Cham: Palgrave Macmillan, 2017.
2. Bourantonis, Dimitris. *The History and Politics of UN Security Council Reform.* Milton Park: Routledge, 2005.
3. Dumitriu, Petru. *Sistemul ONU în contextul globalizării: Reforma ca voință și reprezentare.* București: Curtea Veche, 2008.
4. Fukuyama, Francis. *Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition.* London: Profile Books, 2018.
5. Pevehouse, Jon C.V. and Goldstein, Joshua S. *International Relations: Eleventh Edition.* Boston: Pearson, 2017.
6. Selejan-Guțan, Bianca and Crăciunean, Laura-Maria. *Drept internațional public.* Sibiu: Editura Universității Lucian Blaga din Sibiu, 2009.

7. Tesón, Fernando R. *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, Third Edition. New York: Transnational Publishers, 2005.
8. Toje, Asle and Vik Steen, Bård Nikolas. *The Causes of Peace: What We Know Now*. Oslo: Nobel Symposium Proceedings, The Norwegian Nobel Institute, 2019.
9. Walzer, Michael. *Just and Unjust Wars*, Fourth Edition. New York: Basic Books, 2006.
10. Zartman, William. "Mediating Conflicts of Need, Greed and Creed" *Orbis* 44 (2) (March 2000): 255-266.

Documente ONU

1. United Nations General Assembly, *Restructuring of the United Nations Peace and Security Pillar: Report of the Secretary-General*, 2017, <https://undocs.org/A/72/525>.
2. United Nations General Assembly, *United Nations Millennium Declaration* (2000), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf.
3. United Nations Security Council, *Letter Dated 15 December 1999 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council* (1999), https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/1257.
4. United Nations, *Charter of the United Nations*.